

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

CERTAIN ASPECTS OF CRIMINAL LIABILITY OF JUDGES FOR COMMITTING CORRUPTION OFFENSES IN UKRAINE

Барегамян С.Х., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольський державний університет

Доброс А.С., студент III курсу
економіко-правового факультету
Маріупольський державний університет

У статті досліджено окремі аспекти притягнення суддів до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень. Зокрема, розглянуто рівень недовіри громадян до судової системи у зв'язку із корупцією. Зазначається, що в Україні судді несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах. Особливий статус суддів зумовлює особливу процедуру притягнення їх до відповідальності за вчинення корупційного діяння. У зв'язку з існуванням суддівської недоторканності притягнути суддю до кримінальної відповідальності за корупційне правопорушення дуже важко через неможливість швидкого застосування заходів процесуального примусу. Тривалість розслідування кримінальних справ щодо суддів зростає через значний рівень латентності корупційних правопорушень.

За результатами аналізу рішень Вищої ради правосуддя узагальнено підстави застосування до судді заходів забезпечення кримінального провадження у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності за корупційне правопорушення.

Встановлено, що за вчинення корупційних правопорушень до судді застосовується покарання, передбачене кримінальним законодавством, у т. ч. й позбавлення волі на певний строк. Тяжкість злочину оцінюється, зокрема, відповідно до принципу пропорційності. Очевидно, що адекватні кримінальні стягнення за корупційну поведінку судді та жорсткі реальні санкції, застосовані до корумпованих суддів, можуть бути сильним стримуючим чинником і, як наслідок, матимуть превентивний ефект.

Проаналізовано рішення Конституційного Суду України щодо визнання неконституційною ст. 366-1 Кримінального кодексу України та на підставі одержаних результатів сформульовано пропозиції щодо внесення змін до кримінального законодавства.

Ключові слова: корупційне правопорушення, кримінальний злочин, кримінальна відповідальність суддів, суддівська недоторканність, тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя.

The presented article examines some aspects of bringing judges to criminal responsibility for committing corruption offences, and, particularly, scrutinises the level of public distrust in the judiciary due to corruption.

It has to be highlighted that in Ukraine, judges can be found to be criminally liable on general grounds. However, when it comes to their liability for committing corruption offences, a special status of judges has to be taken into account, since such status establishes a specific procedure for bringing the judges to justice for the commission of the acts of corruption. Indeed, due to the existence of judicial immunity, it is extremely difficult to prosecute a judge for a crime of corruption, as it is impossible to rapidly apply coercive measures to judges. Furthermore, there is a significant degree of latency of corruption offences, which unfavourably influences the length of criminal investigations against judges by delaying the process even further.

By examining the decisions of the Supreme Council of Justice, the grounds for application of measures ensuring the criminal proceedings in connection with prosecution for corruption of a judge were summarised.

It has been established that, for committing corruption offences, a judge can be subject to punishment stipulated in the criminal law legislation, which includes an imprisonment for a definite term. The gravity of the crime is assessed, specifically, in accordance with the principle of proportionality. Undoubtedly, the application of adequate criminal penalties for a judge's corrupt behaviour as well as stringent sanctions towards corrupt judges, can be a strong deterrent and, as a consequence, can have a preventive effect.

In addition, the decision of the Constitutional Court of Ukraine on declaring Article 366-1 of the Criminal Code of Ukraine to be unconstitutional was analysed and, as a result, the proposals on the amendments to the criminal law legislation were formulated.

Key words: corruption offence, criminal offence, criminal liability of judges, judicial immunity, temporary suspension from administration of justice.

Постановка проблеми. Зовнішньополітичний курс України, спрямований на європейську інтеграцію, зобов'язує нашу державу взяти на себе низку зобов'язань, зокрема щодо проведення судової реформи, одним із першорядних елементів якої є вироблення і запровадження чітких та ефективних механізмів притягнення суддів до юридичної відповідальності.

Прийняття змін до Конституції України та динамічне оновлення законодавства за останні роки значною мірою наближує Україну до європейських стандартів функціонування судової гілки влади, однак ще існує багато невідкладних питань у судовій системі України, зокрема в частині кримінальної відповідальності суддів, яка є одним із правових засобів подолання високого рівня корупції в судах і відновлення довіри громадян до судової гілки влади. Не можна стверджувати, що нині практика притягнення суддів до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення є чіткою, точною й однозначною. Питання притягнення суддів до кримінальної

відповідальності за корупційні правопорушення потребує серйозного осмислення з метою підвищення її дієвості (результативності).

Теоретичне підґрунтя сучасних наукових досліджень із вибраної проблематики створили у своїх працях такі відомі вчені, як Н.М. Ахтинська, Р.Ш. Бабанли, А.В. Боровик, В.М. Бурдін, А.В. Виговська, І.С. Ганенко, В.В. Городовенко, О.П. Горох, Г.К. Кожевніков, М.І. Козюбра, О.М. Овчаренко, В.В. Паришкара, М.С. Пономарьова, А.В. Савченко, Р.А. Сербин, Ю.І. Стецовський, Н.К. Шап-тала, Ю.В. Шинкарьов та ін.

Мета полягає у дослідженні окремих аспектів притягнення суддів до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення; встановленні підстав застосування тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності за корупційне правопорушення; розробленні пропозицій щодо внесення змін до кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Корупційність в українських судах – досить поширена проблема, яка вимагає першочергового вирішення, адже щороку набуває нових масштабів [1, с. 196]. Пригадаймо, що Парламентська асамблея Ради Європи в резолюції «Корупція в судовій системі» № 1703 (2010) відзначає, що корупційність судової системи підриває верховенство права, яке є наріжним каменем плюралістичної демократії; вона ставить під сумнів рівність перед законом і право на справедливий судовий розгляд, підриває легітимність всіх органів державної влади [2].

Згідно з результатами соціологічних опитувань судові органи не користуються довірою громадян, не здатні забезпечити ефективну протидію злочинності внаслідок політичної заангажованості, корупційності, відсутності результативних системних реформ, різкого зниження рівня професіоналізму кадрів [1, с. 196].

Так, серед українських інституцій громадяни найбільше не довіряють судовій системі. За результатами дослідження служби Центру Разумкова у 2019 р., баланс довіри-недовіри до суду становить -62% (місцевих судів (-53%), Верховного суду (-42%), Антикорупційного суду (-42%), Конституційного Суду України (-36%)). Також встановлено, що 37,2% громадян повністю не довіряють судам і лише 2,3% повністю довіряють [3].

Експерти Європейської Бізнес-Асоціації до топ-факторів, які негативно впливають на довіру до судової гілки влади в Україні, віднесли корупцію та хабарництво в рамках судового процесу [4]. Аналіз виконання рекомендацій Transparency International Ukraine на 2019 р. дає підстави вважати судову реформу в Україні провальною [5].

Отже, вчинення суддями корупційних правопорушень шкодить суспільству на багатьох рівнях: підриває принцип верховенства права, сприяє безкарності, ставить під сумнів рівність перед законом і право на справедливий судовий розгляд, підриває легітимність всіх органів державної влади, є перешкодою для іноземних інвестицій.

Слід зазначити, що Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) не містить визначення поняття корупційного правопорушення. Перше згадування «корупційного кримінального правопорушення» на законодавчому рівні міститься у ст. 45 ККУ, де воно розкривається шляхом перерахування усіх діянь, що можуть бути віднесені до корупційних. Так, відповідно до ст. 45 ККУ до корупційних правопорушень належать кримінальні правопорушення, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим

становищем, а також перелічені у ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3-369, 369-2, 369-3 цього Кодексу [6].

За вчинення корупційних правопорушень до судді застосовується покарання, передбачене кримінальним законодавством, у т. ч. й позбавлення волі на певний строк. Тяжкість злочину оцінюється, зокрема, за принципом пропорційності.

Очевидно, що адекватна кримінальна відповідальність за корупційну поведінку судді та жорсткі реальні санкції, застосовані до корумпованих суддів, можуть бути сильним чинником, який стримуватиме і, як наслідок, матиме превентивний ефект.

За результатами звіту Міністерства внутрішніх справ України про стан протидії корупції за формою №-КОР, в Україні невелика кількість суддів притягується до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення (рис. 1) [7].

В Україні судді несуть кримінальну відповідальність на загальних підставах. Особливий статус суддів зумовлює особливу процедуру притягнення їх до відповідальності за вчинення корупційного діяння. У зв'язку з існуванням суддівської недоторканності притягнути суддю до кримінальної відповідальності за корупційне правопорушення дуже важко через неможливість швидкого застосування заходів процесуального примусу. Тривалість розслідування кримінальних справ щодо суддів зростає через значний рівень латентності корупційних правопорушень.

Група держав проти корупції Ради Європи (GRECO) рекомендувала проаналізувати практику застосування нових конституційних і законодавчих положень про суддівські імунітети та, якщо це необхідно для ефективного виконання вимог закону, вжити необхідних заходів для подальшого обмеження суддівського імунітету. Однак Вища рада правосуддя в Україні (далі – ВРП), проаналізувавши застосування законодавства щодо імунітету суддів, дійшла висновку, що процесуальний імунітет, який вимагає згоди на затримання судді (за винятком затримання під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину), утримування під вартою чи арешт, необхідно зберегти для уникнення тиску на суддів [8].

Погоджуємося із думкою ВРП про недоцільність обмеження суддівського імунітету, оскільки однією зі складових частин правового статусу судді є його незалежність і недоторканність, і це зумовлює віднесення судді до окремої категорії осіб, кримінальне провадження щодо яких здійснюється в особливому порядку; імунітет судді має публічно-правове призначення та служить засобом

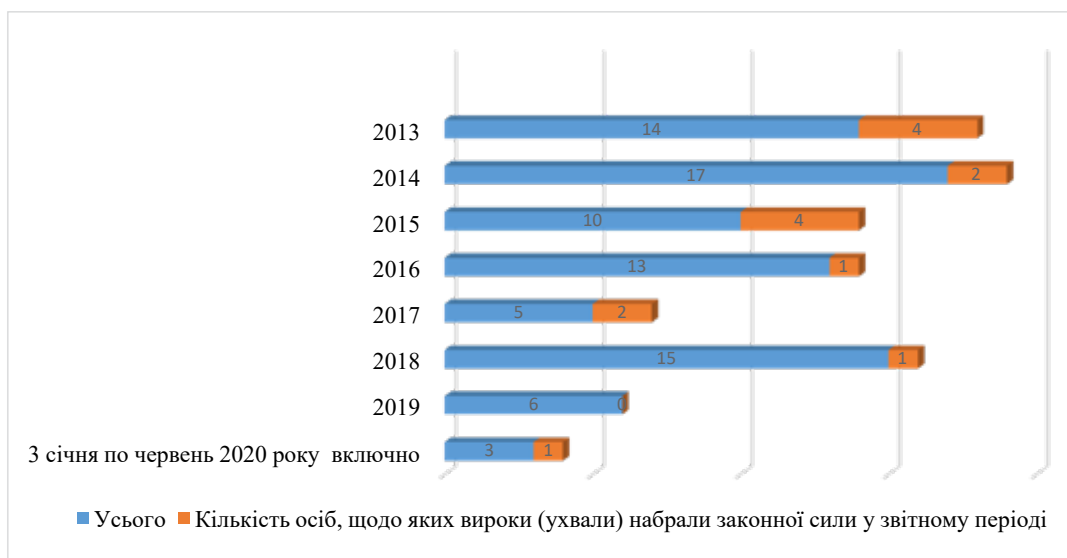

Рис. 1. Кількість суддів, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення

захисту від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичної репресії, примусового усунення від виконання посадових і професійних обов'язків [9].

Аналіз ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [10] дозволяє визначити, що недоторканість суддів полягає у: неможливості затримання судді або утримання під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; звільненні затриманого судді після зв'язування його особи, за винятком надання згоди ВРП на затримання та затримання судді під час або відразу після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; неможливості застосування приводу до постановлення щодо нього обвинувального вироку без згоди ВРУ; повідомленні про підозру лише Генеральним прокурором або його заступником; тимчасовому відстороненні судді від посади у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності, що здійснюється ВРП на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України або його заступника; проведенні стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, які можуть проводитися лише з дозволу суду на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника.

Зупинімося докладніше на тимчасовому відстороненні судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності.

Згідно із ч. 1 ст. 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою радою правосуддя на строк не більше двох місяців на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника, а стосовно судді Вищого антикорупційного суду – на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора). На стадії судового провадження строк відсторонення встановлюється до набрання законної сили вироком суду або закриття кримінального провадження [11].

Ч. 3 ст. 155-1 Кримінально-процесуального кодексу України передбачено, що клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності повинно бути вмотивованим і відповідати вимогам ч. 2 ст. 155 КПК України [12].

Таким чином, вирішуючи питання про застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, ВРП перевіряє повідомлення про підозру в частині обґрунтованості підозри. Саме такого висновку дійшла Велика Палата Верховного Суду України у постанові від 8 листопада 2018 р., ухваленій у справі № 800/536/17 [13].

Норми Кримінально-процесуального кодексу України не містять визначення поняття «обґрунтованість підозри» [12]. Згідно із прецедентною практикою Європейського суду з прав людини термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р., § 175) [14].

При вирішенні питання про існування обґрунтованої підозри в аспекті наявності підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності за корупційне правопорушення, оцінка доказів, на які посилається сторона обвинувачення, здійснюється виключно з погляду вірогідності та достатності підстав

для переконливого твердження щодо причетності особи до вчинення інкримінованих їй злочинів, а також того, чи є підозра достатньо обґрунтованою, щоб бути підставою для застосування до такої особи вказаного вище заходу забезпечення кримінального провадження [15].

Аналіз рішень ВРП про задоволення клопотань про відсторонення суддів від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення або продовження такого строку показав, що необхідність тимчасового відсторонення суддів від здійснення правосуддя обґрунтовується наявністю обставин, які дають підстави вважати, що продовження здійснення суддею правосуддя на посаді судді може призвести до настання негативних наслідків. Зокрема, існує ризик того, що суддя:

- шляхом використання зумовлених посадою владних повноважень чи службового становища може знищити чи підробити речі й документи, які можуть бути доказами вчинення кримінального правопорушення і мають істотне значення для кримінального провадження, чи схилити до вчинення таких дій підпорядкованих йому працівників суду [15];

- може здійснювати незаконний вплив на свідків або інших учасників кримінального провадження, наприклад, працівників суду, котрі ще не допитані, що свідчить про загрозу тиску та підбурювання вказаних осіб до давання неправдивих показань, зміни показань або відмови від їх надання;

- використовувати свої зв'язки, застосовуючи обіцянки чи погрози, з метою впливу на експерта для схвалення його до надання неправдивого експертного висновку [16];

- може створити документи, які би штучно надавали видимість законності діям судді щодо отримання грошових коштів [17].

Крім того, клопотання про тимчасове відсторонення судді від займаної посади обґрунтовано тим, що продовження здійснення ним правосуддя суперечитиме морально-етичним принципам, закріпленим у Кодексі суддівської етики, що, у свою чергу, може викликати сумніви у безсторонності судді під час розгляду ним справ та істотно зашкодити авторитету правосуддя [15].

Розглянувши підстави для застосування тимчасового відсторонення судді від посади у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних діянь, перейдімо до зв'язування позиції Конституційного Суду України (далі – КСУ) щодо притягнення до кримінальної відповідальності суддів за корупційні правопорушення.

Специфічність діяльності КСУ полягає у тому, що він має піддавати судовому конституційному контролю закони, які регулюють питання боротьби з організованою злочинністю та корупцією, на предмет відповідності принципам організації життєдіяльності суспільства, визначеним Основним Законом демократичної, правової та соціальної держави – України (онтологічний вимір) [18, с. 250]. Так, зокрема, КСУ у Рішенні від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020 визнав неконституційними ст. 366-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України). В обґрунтування такої юридичної позиції КСУ послався на ст. 55 Основного Закону України («будь-яке зниження рівня гарантій незалежності суддів суперечить конституційній вимозі неухильного забезпечення незалежного правосуддя та права громадян на захист прав і свобод незалежним судом» [19]); ч. 1 ст. 8 Основного Закону України («в Україні визнається і діє принцип верховенства права» [19]). Крім того, КСУ послався на низку положень чинних міжнародних нормативно-правових актів.

Слід зазначити, що згідно з результатами Єдиного звіту Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення по державі за січень-жовтень 2020 р. за

ст. 366-1 ККУ було відкрито 621 справу, із яких 432 закрито [20] через відсутність складу правопорушення, тому що формулювання диспозиції статті фактично унеможливило притягнення особи до кримінальної відповідальності через складність відмежування умисного зазначення суб'єктом декларування тих чи інших відомостей або неподання декларації від неумисного.

На нашу думку, надійна система декларування доходів може сприяти виявленню та запобіганню вчинення корупційних правопорушень суддями, що таким чином призведе до підвищення прозорості судової влади та сприятиме посиленню клімату суддівської доброчесності. Можна погодитися з думкою судді КСУ І.Д. Сліденком щодо необхідності відновлення ст. 366-1 ККУ за умови її викладення у новій редакції: «Подання суб'єктом декларування недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», або неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації» замість «Подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації» [21].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Особливий порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного діяння зумовлений наявністю у них недоторканності, адже без згоди Вищої ради правосуддя суддя не може бути затриманий або утримуваний під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

2. При вирішенні питання щодо застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, Вища рада правосуддя перевіряє повідомлення про підозру в частині обґрунтованості підозри. Проаналізовано питання обґрунтованості підозри судді крізь призму кримінального законодавства та практики Європейського суду з прав людини.

3. Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя зумовлюється необхідністю попередження ризиків використання суддею владних повноважень, особистих зв'язків і службового становища для перешкодження кримінальному провадженню.

4. З метою виявлення та запобігання вчинення корупційних правопорушень суддями, підвищення прозорості судової влади та посилення суддівської доброчесності пропонуємо внести зміни до ст. 366-1 ККУ, а саме відновити кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сербин Р.А. Аспекти іноземного досвіду протидії одержанню неправомірної вигоди суддями. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали IV міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 12 грудня 2019 р.). Київ, 2019. С. 196–197.
2. Резолюція 1703 (2010) Парламентської асамблеї Ради Європи «Корупція в судовій системі». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1044_rez_1703.htm.
3. Підсумки-2019: громадська думка (соціологія). URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidsumky2019-gromadska-dumka>.
4. Бізнесу все ще бракує довіри у взаємодії з судами. URL: <https://eba.com.ua/biznesu-vse-shhe-brakuye-doviry-u-vzayemodiyi-z-sudamy/>.
5. Аналіз результатів Індексу сприйняття корупції-2019. Transparency International Ukraine. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.11.2020)
7. Єдиний портал органів системи МВС України. Звіти про стан протидії корупції за формою № 1-KOP 2013–2020 pp. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/.
8. Fourth evaluation round. Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors report Ukraine. GRECO, 2020. URL: <https://rm.coe.int/fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-respect-of-members-of-16809d768c>.
9. Постанова Верховного суду України від 11 грудня 2019 р. № 536/2475/14. URL: https://zib.com.ua/ua/141611-vp_vs_viznala_scho_genprokuror_ne_buv_zobov'yazany_vruchati_html.
10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 10.11.2020).
11. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 20.11.2020).
12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.11.2020).
13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 листопада 2018 р. у справі № 800/536/17. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vp_vs_vid_08_11_2018_roku_u_spravi_800_536_17/.
14. Рішення Європейського суду з прав людини від 21 квітня 2011 р. у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (дата звернення: 10.11.2020).
15. Про часткове задоволення клопотання виконувача обов'язків Генерального прокурора про тимчасове відсторонення судді Харківського окружного адміністративного суду від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності : рішення Вищої ради правосуддя від 13 жовтня 2020 р. № 2820/0/15-20 URL: <https://hcj.gov.ua/acts?page=20>.
16. Про продовження строку тимчасового відсторонення судді Володимирецького районного суду Рівненської області від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності : рішення Вищої ради правосуддя від 04 серпня 2020 р. № 2352/0/15-20. URL: <https://hcj.gov.ua/acts?page=44>.
17. Про задоволення клопотання заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури про тимчасове відсторонення судді Зарічного районного суду міста Сум від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності : рішення Вищої ради правосуддя від 27 лютого 2020 р. № 619/0/15-20. URL: <https://hcj.gov.ua/acts?page=130>.
18. Шаптала Н.К. Роль і місце Конституційного суду України в реалізації вітчизняного антикорупційного законодавства. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали IV міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 12 грудня 2019 р.). Київ, 2019. С. 249–252.
19. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
20. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
21. Суддя КСУ Ігор Сліденко: електронному декларуванню нічого не загрожує, якщо влада внесе зміни у закон. Інтерв'ю Судово-юридичній газеті (02.11.2020). URL: <http://www.ccu.gov.ua/publikiya/suddya-ksu-igor-slidenko-elektronnomu-deklaruvannuy-nichogo-ne-zagrozhuje-yakshcho-vlada>.